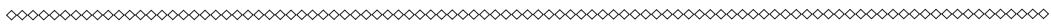

НАУКОВО-ТЕРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТВОРЧОСТІ Д. БАГАЛІЯ, М. ОСТРОГРАДСЬКОГО, Ю. КОНДРАТЮКА

Лілія Пасічник

ЖИТТЄВИЙ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ ШЛЯХ Д. І. БАГАЛІЯ

Одним із-поміж багатьох напрямів просвітницької діяльності є глибоке дослідження та популяризація педагогічної спадщини, детальне вивчення доробку і біографії видатних науковців, які зробили вагомий внесок до розвитку педагогічної науки і практики. Таким істориком, педагогом та громадським діячем був і Дмитро Іванович Багалій.

Народився видатний учений 7 листопада (за новим стилем) 1857 року у Києві в міщанській родині ремісника-лимаря. Рано залишився сиротою, тому виховувався в сім'ї своєї тітки по матері. Згадуючи дитинство в "Автобіографії" (1927 р.), звертає увагу на особливе, поважливе ставлення до українських традицій у цій родині. Зокрема, говорить про бурсаків-квартирантів, які деякий час проживали у сім'ї Старицьких і вразили Дмитра Івановича чистою українською мовою та знанням народного фольклору, що на той час було рідкісним для Києва. Саме це знайомство і викликало у нього зацікавлення українським побутом, культурою та мовою.

Завдяки невеликій материнській спадщині Д. І. Багалій здобуває початкову освіту. У 1876 р. закінчує Другу київську гімназію із золотою медаллю. Одразу після закінчення гімназії Дмитро Іванович вступив у 1876 р. на історико-філологічний факультет Київського університету. Цього ж року взяв участь разом із іншими студентами у виступі проти грубощів викладача латині І. В. Цветаєва, за що вони і були виключені на півроку з університету. Другий семестр навчання він закінчував у Харкові. У 1878 р. виходить його перша наукова праця "История Льва Диакона как источник для русской истории". У своїх спогадах він із теплотою згадував про роки навчання (1876-1880), особливо про свого наукового керівника В. Б. Антоновича. Саме ця людина відіграла ключову роль на початковому етапі його наукової діяльності та в залученні студента до архівних розшуків та археологічної роботи. Вже в ці роки Дмитро Іванович виявляв себе як активіст, борець за справедливість. Про його прогресивні погляди свідчила участь у молодіжній організації "Кіш" та участь із 1881 р. у роботі Історичного товариства Нестора Літописця. Він був активним учасником українських студентських

гуртків і Старої громади. “Моя українізація, – зазначав Дмитро Іванович, – не була примусовою, мала стихійний характер і закінчилася за студентських років до 1880 року. Відтоді з мене назавжди вже зробився цілком свідомий українець” [1, с. 7].

Будучи державним стипендіатом, він залишився в університеті після закінчення навчання в 1880 р. для підготовки до професорського звання (тогочасна аспірантура). Студентська наукова праця Д. Багалія “История Северной земли до половины XIX столетия”, підготовлена під керівництвом В. Б. Антоновича, принесла вченому-початківцю університетську Пироговську премію і стала основою його магістерської дисертації, яку він успішно захистив у 1882 р. Д. Багалій був одним із улюблених учнів В. Антоновича, поповнивши собою коло вихованців його наукової школи. Михайло Драгоманов, іронізуючи, називав Багалія “луною, народженою згаслим сонцем Антоновича” [2, с. 190].

Наступного року Д. І. Багалія було обрано штатним доцентом російської історії в Харківському університеті, а у 1887 р. – професором цієї кафедри. Його лекції і семінарські заняття викликали у студентів неабияку увагу та інтерес. Викладаючи історію України, він розробив власну концепцію цієї дисципліни – поділ на періоди української історії базувався не на політичному, а на соціально-економічному принципі. У 1889 р. Д. І. Багалію було присуджено премію графа Уварова за працю “Опыт истории Харьковского университета”.

Темою докторської дисертації Д. І. Багалія стали заселення та соціально-економічний розвиток Слобожанщини. Підготувавши наукову працю “О колонизации степной окраины Московского государства”, Д. І. Багалій подав її до Московського університету. Схвальна рецензія професора В. Й. Ключевського стала підставою для надання науковцю докторського ступеня.

Науково-педагогічна та громадська діяльність наприкінці XIX – початку XX ст. зробила вченого знаним не лише у Харкові. У науці він здобув авторитет завдяки працям з історії Слобідської України. Серед них найбільшої значущості набули монографії: “Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства” та два томи археографічних додатків до неї (1887 р.), за яку в 1888 році вчений отримав малу Уваровську премію; “Опыт истории Харьковского университета” у двох томах (1893-1904), двотомна “История города Харькова за 250 лет его существования” (1905-1912), написана разом із Д. П. Міллером, перше наукове видання творів Г. Сковороди, дослідження з української історіографії. Одночасно він писав праці з історії Лівобережжя, Південної України, підручники з історії Росії та російської історіографії. Ці та інші публікації принесли Д. І. Багалію професійне визнання та членство в багатьох наукових товариствах України і Росії.

У 1906-1910 рр. Дмитро Іванович обирався ректором Харківського університету. Упродовж 1906, 1910-1914 Російська академія наук

обирала його членом Державної Ради. У 1914-1917 рр. він – голова Харківської міської думи та міський голова. Наступного року – член комітету для заснування Української Академії Наук і з 1919 р. – голова її історико-філологічного відділу, а згодом член Президії ВУАН. 12 вересня 1921 року на визнання його заслуг РНК УРСР прийняла постанову “Про соціальне забезпечення заслужених працівників науки”. Протягом 20-30-х років Дмитро Іванович викладає історію України у Харківському та Полтавському інститутах народної освіти, а у 1925 році академіка обирають до складу Президії IX Всеукраїнського з’їзду Рад. Через рік він став першим директором Науково-дослідного інституту Тараса Шевченка. У 1929 року Д. І. Багалій був обраний головою першого Історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук. Через рік історик втратив своє становище; його відсунули на посаду другого заступника Шліхтера – голови соціально-економічного відділу ВУАН.

Що стосується особистого життя, то зі своєю майбутньою дружиною, Марією Василівною Олександрович, Д. І. Багалій познайомився під час навчання в Київському університеті Святого Володимира. За час подружнього життя в них народилося четверо дітей: Наталія (1888-1968), Ольга (1889-1942), Олександр (помер у 5 років) та Марія (1899-1920).

У лютому 1932 року Д. І. Багалій готувався до прилюдного каяття на черговій нараді українських істориків у Харкові, але 9 лютого 1932 року науковець помирає у Харкові від запалення легенів та похований на міському кладовищі. Академік О. П. Оглоблин писав, що за тих справді божевільних умов ця смерть була символічно своєчасною. “Роль Багалія була скінчена. (...) У 1932 р. було вже зовсім ясно, що ніхто, навіть Багалій, не спроможний врятувати українську історичну науку від більшовицького погрому” [3, с. 269].

У 1957 році, в умовах тимчасової лібералізації політики в українському питанні, стало можливим відзначити 100-річчя від дня народження Д. І. Багалія змістовною публікацією І. Д. Бойка в “Українському історичному журналі”. Цю статтю можна назвати першою і на кілька десятиліть єдиною спеціальною працею про вченого, яка поклала початок реабілітації його імені в СРСР.

100-річний ювілей Д. І. Багалія був відзначений і за океаном. Сьогодні вже є очевидним, що велика за обсягом наукова, громадська робота Д. І. Багалія не була даремною. Вона поєднала українське культурництво з радянською та пострадянською епохами, забезпечивши збереження української культурної спадщини в часи історичних зламів початку та кінця ХХ століття.

Наукова спадщина Д. І. Багалія увійшла до золотого фонду української культури. Д. І. Багалій висвітлював головним чином окремі аспекти минулого України. У пам’яті нащадків він залишився як дослідник Слобідської України та Харкова, з яким пов’язано майже все життя і діяльність вченого. Але за своїм характером і змістом дослідження

Д. І. Багалія представляли новий етап у становленні і розвитку історіографії України другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Його роботи за змістом можна об'єднати у три групи: документи з історії Слобідської України; загальні документи з історії України; матеріали про видатних діячів.

Серед праць із історії Слобідської України налічується чотири монографії (у тому числі одна неопублікована), кілька археографічних публікацій, численні статті, рецензії, замітки, які охоплюють увесь період історичного існування Слобідської України. Роботу за цим напрямом Дмитро Іванович розпочав уже з написання своєї докторської дисертації, на основі якої було видано “Нариси з історії колонізації і побуту степової окраїни Московської держави”. У 1893 р. вийшла нова збірка з 28 документів “Заметки и материалы по истории Слободской Украины”. У 1905 р. збірка “Материалы для истории г. Харькова в XVII в.”, яка складалася із 58 джерел. Також Д. Багалієм був опублікований “Именной список Харьковского населения 1668 года” у 1927 році. У співавторстві з Д. П. Міллером учений створив двотомну працю “Історія міста Харкова за 250 років його існування”.

Історії Лівобережної України Д. І. Багалій присвятив 24 спеціальні роботи, які написані й опубліковані в дореволюційний період і зачіпають проблеми становлення кріпосного права на Лівобережжі в ХVІІ-ХVІІІ ст., історію поземельних відносин в краї у другій половині ХVІІ-ХVІІІ ст. та магдебурзького права в містах Лівобережної України. Це такі праці: “Магдебургское право в левобережной Малороссии”, “Колонизация Новороссийского Края” та інші.

Питання історії української культури посідають важливе місце у дослідженнях Д. І. Багалія. Їм він присвятив у цілому близько 65 робіт, серед яких 7 археографічних публікацій, 3 монографії, 55 статей, заміток, рецензій. Праці вченого побудовані на багатому джерельному матеріалі, він увів у науковий обіг велику кількість фактичних матеріалів, узятих безпосередньо з архівних джерел і археологічних розкопок, частину з них опублікував. Учений успішно займався питаннями різних історичних дисциплін: бібліографії та бібліотекознавства, історичної ономастики, історичної географії та картографії. Твори Д. І. Багалія становили новий, принципово якісний, етап становлення вітчизняної регіоналістики, зробивши систематичним вивчення Слобожанщини. Праці науковця мали велике значення для подальшого розвитку інших історичних дисциплін. Аналіз наукової спадщини вченого дозволяє нам стверджувати, що він був типовим представником класичного позитивізму у дореволюційний час.

Таким чином, Д. І. Багалій, відомий український історик, громадський і політичний діяч, який зробив важливий внесок у українське відродження 1917-1920 рр., залишив помітний слід, зокрема у творенні національної університетської освіти в Україні. Він був серед тих, хто в числі перших

започаткував викладання лекцій українською мовою. Виділявся працьовитістю і виваженістю в роботі комісії зі заснування вищих шкіл і наукових інституцій, наради з питань долі російських університетів в Україні. До заслуг слід віднести захист прав щойно затверджених, у ті часи за його участю, українських університетів, поміркований підхід до визначення долі російськомовних університетських закладів, обстоювання української культури, дійову підтримку Полтавського українського історико-філологічного факультету.

Науковий доробок Д. І. Багалія відіграв важливу роль у створенні університетської освіти, розвитку, популяризації та поглибленого вивчення біографії видатних діячів культури і загальної історії України. Він є однією з найвизначніших постатей української історичної науки, автором понад 420 наукових праць. Окрім того, учений очолював низку провідних наукових, культурних та освітніх організацій, заснував декілька нових науково-дослідних установ. Д. І. Багалій брав активну участь у громадському житті країни. Він багато зробив не тільки для історичної науки, а й для розвитку української культури та мови.

Список використаної літератури

1. *Багалій Д. І.* Вибрані праці: у 6 т. / Д. І. Багалій [упорядкув., вступ. ст., комент. В. В. Кравченка]. – Х. : ХГІ “НУА”, 1999. – Т. 1: Автобіографія. Ювілейні матеріали. Бібліографія. – 600 с.
2. Листування І. Франка і М. Драгоманова. – К. : ВУАН, 1928. – 508 с.
3. *Стариков Г. М.* Постать Д. І. Багалія в українській історіографії / Г. М. Стариков // Історіографічні дослідження в Україні. – 2008. – Вип. 19. – С. 259–282.